

**KITĀBU EVSĀFĪ MESĀCĪDĪ'Ş-ŞERĪFE'DEKĪ MENTAL FİLLER ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

AN EXAMINATION ON MENTAL VERBS IN KITĀBU EVSĀFĪ MESĀCĪDĪ'Ş-SHARIF

SERAP EKŞİOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

*Assoc. Prof. Dr. Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Turkish Language and Literature
serap.eksioglu@erdogan.edu.tr*

 <https://orcid.org/0000-0002-0011-4345>

FATMA NİSA KARADAĞ

Yüksek Lisans Öğrencisi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Türk Dili Ana Bilim Dalı

*PhD Student, Recep Tayyip Erdoğan University, Institute of Social Sciences,
Department of Old Turkish Literature*

nisakaradagg@gmail.com

 [0000-0001-9830-1386](https://orcid.org/0000-0001-9830-1386)

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-3, Aralık-December 2021 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 22.11.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 27.12.2021
Sayfa-*Pages* : 94-109.

KİTÂBU EVSÂFİ MESÂCİDİ'Ş-ŞERİFE'DEKİ MENTAL FİLLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU¹

Fatma Nisa KARADAĞ²

Özet

Mental fiiller, bireyin zihinsel süreçleri sonucunda, algılama, idrak ve duygu gibi aşamaların ardından, dile yansıyan eylemlerdir. Bu alanda yapılan çalışmalar çocukların zihinsel süreçlerinin sonucunda kullandıkları eylemlerin incelenmesine dayanmaktadır. Mental fiiller, önceleri insanların ruhsal durumları, duyguları ve psikolojileri ile ilgili olarak incelenmiştir. İnsanların zihinsel durumlarını ifade eden fiiller araştırılmış; bu fiillerin hangi yaş aralıklarında ne amaçla kullanıldıkları belirlenmiş, incelenen fiillerin metinlerde nasıl kullanıldıklarına değinilmemiştir. Bu fiiller, diğer fiillerin aksine somut bir anlam ifade etmezler, onlar çoğunlukla insanların iç dünyası ile ilgili soyut kavramları, eylemleri karşılarlar. Günümüze doğru mental fiiller ile ilgili çalışmalar artmış, farklı dil ve lehçelerde mental fiillerin varlığı ve metinlerdeki yansımaları araştırılmaya başlanmıştır. Türkçedeki mental fiillerin incelenmesi ise daha yeni tarihlidir ve bu alanda yapılan çalışmalar az sayıdadır. Bu çalışmada mental fiiller hakkında bilgi verilip Oğuz Türkçesinin Anadolu sahasında ilk örneklerini veren şairlerden sayılan Ahmed Fakih'in *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerife* adlı eserindeki mental fiiller tespit edilerek incelenecektir. *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerife*, seyahatname niteliğinde bir eserdir. Arapça ve Farsça sözcüklerin yanında zengin bir Türkçe kelime hazinesine sahiptir. Şair, eserinde Hac ziyareti esnasında gördüğü kutsal mekânları anlatmış ve Hira Mağarası, Mescid-i Aksa gibi yerler hakkında da bilgiler vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Mental Fiil, Algı Fiilleri, İdrak Fiilleri, Ahmed Fakih, *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerife*.

An Examination on Mental Verbs in *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi'ş-Sharif*

Abstract

Mental verbs are the actions that are reflected in the language after the stages such as perception, cognition, and emotion as a result of the mental processes of the individual. Studies in this field are based on examining the actions that children use as a result of their mental processes. Mental verbs have previously been examined in the context of people's mental states, emotions, and psychology. Verbs expressing people's mental states have been researched and it

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

² Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

has been determined in which age ranges and for what purpose these verbs are used, but how the examined verbs are used in the texts have not been mentioned. These verbs, unlike other verbs, do not have a concrete meaning. They mostly refer to abstract concepts and actions related to people's inner world. Studies on mental verbs have increased towards today, and the existence of mental verbs in different languages and dialects and their reflections in texts have started to be investigated. On the other hand, the examination of mental verbs in Turkish is more recent and studies in this field are few. In this study, information about mental verbs will be given and the mental verbs in the work named Kitābu Evsāfi Mesācidi'ş-Şerife written by Ahmed Fakīh, who is considered one of the poets who gave the first examples of Oghuz Turkish in the Anatolian field, will be determined and examined. Kitābu Evsāfi Mesācidi'ş-Şerife is a travel book. Besides Arabic and Persian words, it has a rich Turkish vocabulary. In his work, the poet described the holy places he saw during his pilgrimage and gave information about places such as Hira Cave and Maşjid al-Aqsa.

Keywords: Mental Verb, Perception Verbs, Cognitive Verbs, Ahmed Fakīh, Kitābu Evsāfi Mesācidi'ş-Şerife.

Giriş

İnsan zihni karmaşık bir sisteme sahiptir. İnsanlar, bu sistem sayesinde olayları algırlar. Algılama süreci mental sürecin ilk aşaması olarak kabul edilir. Bu mental süreçler daha çok psikoloji gibi bilim dallarının inceleme alanı olmuştur. Mental sürecin çeşitli aşamaları vardır ve bu aşamalar araştırmacılar tarafından farklı olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun sebebi, alanın çok geniş ve karmaşık olmasıdır. Bununla ilgili kapsamlı bir sınıflamayı J.R. Booth and W.S. Hall yapmışlardır. Bu sınıflamaya göre zihinsel süreç şu aşamalardan oluşmaktadır:

1. Algı: algı işi bildirilir.
2. Tanıma: konuşmacı bazı kişi veya kavramları tanır.
3. Anımsama: konuşmacı anımsadığı olgulara dayalı bilgilerden bahseder.
4. Anlama: konuşmacı kavramsal çatı veya mantıklı düşünme veya muhakemeden söz eder.
5. İleri idrak: konuşmacı mental eylemlerin farkında olduğunu tartışmaya odaklanır.
6. Değerlendirme: konuşmacı durumların gerçekliğiyle ilgili davranış ve inançlardan söz eder.” (Booth ve Hall 1995:532). (Ayan ve Türkdil, 2015, s. 99)

Mental sürecin aşamaları ile ilgili diğer bir sınıflandırma şu şekildedir: “Viberg’e göre dilin mental süreçlerinin ilk aşaması, algılama sürecidir. Viberg’e göre algılama eyleminin görevi, çeşitli duyulardan gelen bilgileri beyindeki dil merkezlerine ulaştırmaktır. Dolayısıyla dil süreçlerinin işlevi algılamaktan başlamaktadır. Dilin mental sürecinin ikinci aşaması, algıların anlamlandırılması ve yorumlanmasıdır. Yani çeşitli duygulardan gelen bilgiler işleme alınır. Bu

aşamada beyinde kodlanmış bilgilerle, dışarıdan gelen bilgilerin bağlantıları kurulur, anlamlama süreci gerçekleşir. Bu süreçten sonra, tepki veya kendini ifade etme süreci başlar. Bu mental sürecin üçüncü ve son aşamadır.” (Şahin, 2012, s. 43) Bu süreçleri ifade eden duygu ve düşüncelerle ilgili fiiller, mental fiiller diye adlandırılmaktadır. Mental fiiller, kendi içinde idrak fiilleri, duygu fiilleri, algılama fiilleri gibi alt kollara ayrılmaktadır.

1. Mental Fiil Kavramı

İngilizce bir kelime olan *mental*, Türkçede “zihinsel, ruhsal” anlamlarına gelmektedir. Zihinle ilgili durumlar için kullanılan *mental* kelimesi, zihinsel fiilleri tanımlamak için de kullanılmıştır. Algı, idrak, duygu ve düşünce gibi zihinsel süreçler sonunda ortaya çıkan eylemler mental fiil olarak adlandırılmaktadır. Çeşitli araştırmacıların mental fiiller ile ilgili tanımları şu şekildedir:

“Algı, tanıma, anımsama, anlama, ileri idrak ve değerlendirme etkinliklerini gösteren zihinsel süreçler sonucunda ortaya çıkan eylemlerdir.” (Yaylagül, 2005, s. 17)

“Varlıkları karşılayan isimlerden farklı olarak temelinde “hareket” olan fiilin, fiziki olmayan (mental) bir hareket içerisindeki olguları da karşılaması olağan bir durumdur. Bu durumda “koş, yürü-, gel-” gibi fiiller fiziki bir hareketi bildirirken “bil-, düşün-, anımsa-” gibi fiiller de mental bir hareketi bildirirler. Zihinsel bir süreç içerisinde gerçekleşen; duyular, duygular, idrak ve algılama ile ilintili fiillere mental fiiller denilebilir.” (Seçkin, 2014, s. 921)

“Mental bir süreç sonucu ortaya çıkan idrak, algılama ve duygular ile ilgili fiiller.” (Şahin, 2012)

“Duyu organları ile harekete geçen algının zihinsel süreci etkilemesi ve sonuçta çeşitli dönütlerin de verilmesini kapsayan, psikoloji temelli hareketleri ifade eden fiiller.” (Hirik & Çolak, 2017, s. 261)

“William, mental fiilleri; hatırlama, fark etme, algılama, bilme, ümit etme, ummak, istemek, niyet etmek, inanmak, hoşlanma gibi durumları ifade eden durumlar olarak tanımlar. (William 2009: 37)” (Yegin, 2019, s. 54)

“Lock, mental fiilleri “zihinsel işlem sözcükleri” olarak adlandırır. (Lock 1999: 103-110)” (Yegin, 2019, s. 54)

Mental fiil kavramı ilk önce çocuk psikolojisi alanında çalışma yürüten araştırmacılar tarafından ortaya atılmıştır. Araştırmacılar çocukların zihin ile ilgili hangi fiilleri hangi yaş aralıklarında kullandıkları üzerinde durmuştur. Bulguları genel olarak mental fiil olarak adlandırmışlardır.

Mental fiiller, önceleri insanların ruhsal durumları, duyguları ve psikolojileri ile ilgili olarak incelenmiştir. İnsanların zihinsel durumlarını ifade eden fiiller araştırılmış; bu fiillerin

hangi yaş aralıklarında ne amaçla kullanıldıkları belirlenmiş, incelenen fiillerin metinlerde nasıl kullanıldıklarına değinilmemiştir. Günümüze doğru mental fiiller ile ilgili çalışmalar artmış, farklı dil ve lehçelerde mental fiillerin varlığı ve metinlerdeki yansımaları araştırılmaya başlanmıştır.

Türkçede mental fiillerle ilgili çalışmalar geç tarihliken dünya dillerinde mental fiillerle ilgili çalışmalar daha eski tarihlere dayanmaktadır. Mental fiil terimi, Türkçe gramer kitaplarında yeni yer almaya başlamıştır. Özellikle teknolojinin ilerlemesiyle insan beyninin sırları çözülmüş ve bu durum mental fiiller ile ilgili yapılan çalışmaların derinleşmesine olanak sağlamıştır.

Mental fiiller, diğer fiillerin aksine somut bir anlam ifade etmeyip genellikle insanların iç dünyası ile ilgili soyut kavramları, eylemleri karşılarlar. “Mental fiiller yürü-, koş-, ye-, konuş-gibi aksiyona ve somut/gözlemlenebilir harekete yönelik fiillerin aksine esas anlamlarıyla süreç-içi olarak herhangi bir görünür hareket ifade etmezler ve çoğunlukla dıştan değerlendirme/gözleme için erişilebilir nitelikte değildirler.” (Sarı, 2019, s. 132)

Mental fiiller, insan zihninde çeşitli aşamalardan geçerek oluşur. “Chomsky, ne olursa olsun ilk olarak bir konuyla ilgili bilgi edindiğimizi belirterek çeşitli yollarla elde ettiklerimizin aslında algılama ve idrak dediğimiz süreçle de ilgili olduğunu ifade etmektedir. İdrak ve algılama sürecinde de elde ettiğimiz edinimleri tanımaya ve sezgilerimizle kaydetmeye, idrak etmeye çalışırız. İdrak aşamasından sonra duygularımızın olumlu veya olumsuz katkısıyla hafızamızda önceden var olan olguları karşılaştırmaya, muhakeme etmeye gayret sarf ederiz. Dışarıdan gözlemlenemeyen iç dünyaya ait düşünme ve yorumlama süreci diyebileceğimiz bu aşamadan sonra davranış ve inançlarımızı, elde ettiğimiz sonuçları açıklarız. Böylece varsayımlarımız belirgin hale gelir ve şahsa göre gerçek durum açıklanmış olur. Yani iç dünyamızdaki düşünce ve yorumlar sesli olarak dile getirilmiş olur. Tüm bu süreçler mental fiilleri ortaya çıkarmaktadır.” (Kalkan, 2016, s. 179)

Mental fiillerin insan zihninde oluşumunun ilk aşaması algılamaktır. İnsan zihni etrafındaki olayları duyularla algılar ve ardından alınan bu veriler beyinde anlamlandırılır ve yorumlanır. Son aşamada bu bilgilerden hareketle birey kendi düşünce ve tutumlarını sözcüklere aktarır. Görülüyor ki mental fiiller birçok bilişsel süreci içerir. Bu nedenle bilinçli yapılan eylemleri ifade ederler.

1.1. Mental Fiillerin Sınıflandırılması

Mental fiiller, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Ancak sınıflandırılma ile ilgili olarak araştırmacıların fikir birliğine varamadığı görülür. Sınıflandırmalarda farklılıklar olsa da genel olarak mental fiiller; “algılama fiilleri, duygu fiilleri ve idrak fiilleri” şeklinde üç grupta incelenmektedir. Algı fiilleri, bireyin duyu organlarıyla algılaması sonucu ortaya çıkan fiillerdir. Algı fiilleri de kendi içinde beş temel duyulara göre sınıflara ayrılır: 1. duyma fiilleri, 2.koklama fiilleri, 3.görme fiilleri, 4.tatma fiilleri ve dokunma fiilleri. İkinci alt başlık olarak “duygu fiilleri” verilebilir. Duygu fiilleri, bir durumun algılanması

sonucu bireyin bu durum karşısında verdiği tepkileri, duyguları ifade eden fiillerdir. İdrak fiilleri ise zihinde gerçekleşen fiilleri kapsar. Mental fiillerin sınıflandırmasında genel ve ortak olan bu üç kategoridir.

“Mental süreçler göz önünde bulundurularak araştırmacılar mental fiilleri genellikle üç veya dört ayrı grupta incelemişlerdir. Bu konuda farklı terimler kullanılsa da kategorilerin kapsamları, teorik çerçeveleri birbirine benzer niteliktedir. Bazı kategorilerin de kendi içinde ayrı başlıklara ayrıldığı görülse de idrak fiilleri konusunda genel kabul oluşmuş gözükmemektedir.” (Seçkin, 2019, s. 1403)

Kuban Seçkin, “*Eski Türkçede İrade Fiilleri*” adlı çalışmasında mental fiillerin yabancı araştırmacılar tarafından nasıl sınıflandırıldığına dair şu bilgileri vermiştir: “İngilizcenin fonksiyonel gramerini yazan G. Lock’a göre (2005: 105), mental süreç dört alt başlıkla bilinir: Birincisi “gör-, duy-, fark et-, hisset-, tat-, kokla-” gibi zihinsel hareketleri içeren algıdır (perception). İkincisi “hoşlan-, sev-, beğen-, özle-, kork- ve nefret et-” gibi fiilleri kapsayan etkilenme (affection) sürecidir. Üçüncüsü, “düşün-, inan-, bil-, şüphelen-, hatırla- ve unut-” gibi fiillerle ilgili bir süreç olan biliştir (cognition). Dördüncüsü ise “iste-, ihtiyacı ol-, niyet et-, arzula-, um- ve dile-” gibi fiillerle şekillenen irade/istemdir (volition). Booth ve Hall mental fiilleri, tür itibarıyla ifade etmesi gereken hareket kavramını zihnin derinliklerinde gerçekleştiren fiiller olarak belirledikten sonra diğer çalışmalardan farklı olarak zihinde gerçekleşen bu hareketin belirli bir oluşum sırasıyla olduğunu vurgulamışlardır. Onlara göre mental fiiller sırasıyla algı (perception), tanıma (recognition), anımsama (recall), anlama (understanding), ileri idrak (metacognition) ve değerlendirme (evaluation) aşamalarından geçmektedir (1995a ve 1995b)” (Seçkin, 2018, s. 804).

Türkiye’de mental fiil konusunda önemli çalışmalar yapmış olan Özen Yaylagül “*Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller*” adlı makalesinde mental fiilleri dört gruba ayırmıştır:

1. Duyu fiilleri
2. Duygu fiilleri
3. Anı ve uslamlama fiilleri
4. Açıklama fiilleri

Algılama, mental sürecin ilk basamağını teşkil eder. Algılama süreci sağlıklı bir şekilde gerçekleştikten sonra çevreyi algılama işlemi tamamlanır ve mental sürecin bir diğer aşamasına geçilir. Bireyin temel duyu organları yardımıyla çevresinde gerçekleşen olayları algılaması ve bunların zihne yansması sonucunda algı veya algılama fiilleri oluşur. Algılama veya algı fiilleri duyu fiilleri olarak da adlandırılmıştır. Özen Yaylagül, “*Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller*” adlı çalışmasında duyu fiillerini “mental etkinliğin gerçekleşmesi için gerekli olan girdilerin toplanması işlevini gören dolayısıyla idrak etme yani mental sürecin ilk basamağıdır.” şeklinde ifade etmiştir.

Duygu kavramı, çevrenin ve olayların bireylerin iç dünyasında uyandırdıklarıdır. Bu duyguların dile yansımalarıyla da duygu fiilleri oluşur. “Duygu fiilleri olumlu ve olumsuz duygu fiilleri olarak da değerlendirilmiştir. Sevmek, tapmak, büyülemek, saygı duymak, arzulamak gibi fiiller olumlu duygu fiilleri; nefret etmek, iğrenmek, kızmak gibi fiiller de olumsuz duygu fiilleri için örnek teşkil etmektedir” (Kalkan, 2016, s. 182).

İdrak, bireyin etrafında olup bitenlerin farkına varması, tanınması, anlaması, akıl erdirmesidir. Bu kavram insan zihnin bilişsel sürecini ifade eden bir terimdir. Bireyin idrak etme aşaması ardından anladıklarını dile yansıtmasıyla da idrak fiilleri oluşur. Düşünme, idrak etme, anlama, bilme, unutma, hatırlama, inanma, dikkat etme ve fark etme gibi fiiller idrak fiilleri grubuna girer.

Açıklama fiilleri, kişinin yaşadığı mental süreç sonunda ortaya çıkan dönütleri, davranışları gösteren fiillerdir. “Uslamlama fiilleri beyinde oluşan bir dizi karmaşık etkinliği gösteren fiillerdir. Açıklama fiilleri ise, bunun sonucunda ortaya çıkan söz veya davranışları gösterir; yani çıktı eylemlerdir. Mental etkinlik sürecinin son halkasını oluşturur; süreç açıklama fiilleriyle sonuçlanır” (Yaylagül, 2005, s. 26).

2. Ahmed Fakîh ve *Kitābu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife*

Ahmed Fakîh, Anadolu'da Oğuz Türkçesinin ilk örneklerini veren şairlerden biridir. 13. yüzyılda yaşadığı bilinen şairin hayatı hakkındaki bilgiler, daha çok menkıbeye ve Mevlevî ile Bektaşî kaynaklarına dayanmaktadır. “Ahmed Fakîh ile ilgili etraflı bilgiyi Fuat Köprülü vermiştir. Medrese eğitimi gördüğü, tasavvufu ve İran edebiyatını bildiği anlaşılmaktadır. Fıkıh okuduğu için kendisine “Fakîh” denmiştir. Ahmed Fakîh'in Konya'daki türbesinin üzerinde ölüm tarihi 618/1221'dir” (Eren, 2015).

2.1. *Kitābu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife*

Tek nüshası British Museum Doğu Kitapları Bölümü'nde kayıtlı olan eser 339 beyit uzunluğundadır. Ancak eserin yapraklarının eksik ve metnin tamamının daha hacimli olduğu tahmin edilmektedir. Aruzun “mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün” kalıbıyla yazılmıştır. Manzumede hece vezniyle yazılmış dörtlükler de mevcuttur. Ahmed Fakîh'in hac ziyaretini anlattığı bu eserinde dili gayet açık ve anlaşılırdır. Eser, Arapça ve Farsça sözcüklerin yanında zengin bir Türkçe kelime hazinesine sahiptir.

Eser, Ahmed Fakîh'in hac yolcuğu sırasında gezip gördüğü yerleri ayrıntılı bir şekilde yazmasıyla oluşmuştur. “Şair, gerçekçi bir anlatımla dünyanın geçiciliği, iyilerle arkadaş olunması ve sabrın elden bırakılmaması gibi konularda öğütler de verdiği mesnevîyi, hac ziyareti esnasında gördüğü Şam, Kudüs, Mekke, Medine gibi kutsal mekânların anlatmak amacıyla kaleme almıştır (Eren, 2015).

Kitâbu Evsâfi Mesâcidi 'ş-Şerîfe, Hasibe Mazioğlu tarafından ilim dünyasına tanıtılmıştır. Mazioğlu, eserin transkripsiyon, sözlük ve tıpkıbasım yayımını yapmıştır.

3. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı 13. yüzyılda Ahmed Fakîh tarafından yazılmış *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi 'ş-Şerîfe*’deki mental fiilleri tespit etmek ve tespit edilen fiiller üzerinden dönemin ve Ahmed Fakîh’in mental fiil kullanımı hakkında değerlendirme yapmaktır. Metinde geçen mental fiiller değerlendirilirken mental fiiller üzerine pek çok çalışma yapan Özen Yaylagül’ün “*Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller*” adlı çalışmasında mental fiillerle ilgili yaptığı sınıflandırma kullanılmıştır. Eserdeki mental fiiller taranırken fiillerin sözlük anlamları yerine metnin bağlamına göre kazandıkları anlamlar esas alınmıştır. Ayrıca bulunan fiillerin anlamları Burhan Paçacıoğlu’nun *Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı* adlı eserinden ve TDK’nın Tarama Sözlüğü’nden hareketle verilmiştir.³ Metinde tespit edilen mental fiiller, duyu fiilleri, görme, tatma ve işitme ifade eden fiiller; duyu fiilleri, anı ve uslanma fiilleri, açıklama fiilleri başlıkları altında örneklerle birlikte verilmiştir.

4. İnceleme

4.1. Duyu Fiilleri

4.1.1. Görme İfade Eden Fiiller

bağ-: bak-

bakıncak (6a- 101, 10b- 202), bağsa (8a-139, 10a- 191), bağasın (8a- 149), bağdum (10b- 202).

Aña karşu müezzîn tahtı vardır /Şol aq mermer bağasın sanki kardur (8a- 149)

O yirdedür bilüñ Şahre vü Aksā /Gıce gündüz aña göz dikse bağsa (10a- 191)

gör-: gör-, fark et-

gör (2b- 27, 11a- 210, 14b- 286, 16b- 328, 20a- 370), gördük (2b- 28, 12a- 234, 15b- 301), göricek (3a- 30, 5a- 76, 15- 289), görgil (3a- 31), görürsin (3b- 47, 14b- 282), gördi (5a- 73), görünür (6a- 100), görincek (6a- 103), göresin (7b- 128, 12a- 231, 13b- 265, 14a- 274, 14a- 276), görüp (7b- 131), gördüm (8a- 142, 10b- 194, 21a- 383), gördüğüm (8a- 146, 14b- 278), görem (10a- 186), görince (10b- 193, 12b- 243, 12b- 244), göricegez (11a- 205, 18a- 349), görenüñ (11b- 223), görine (12a- 227), görmedüm (12b- 240), gören (12b- 241), görse (13a- 245), göre (14a- 267), görüben (15b- 300, 15b- 304), görüñ (15b- 305, 19a- 361), görmeyince (16a- 310), gördüñ (16a- 315), görürler (20a- 371, 18a- 348), göreyin (21b- 390).

Evvel kim Hareme girdüm bağdum şol kubbeyi gördüm /Şükür maksüduma irdüm i cānum Kuşd-i mübārek (21a- 383)

³ Paçacıoğlu, B. (2016). *Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları. Türk Dil Kurumu. (1963-1977). Tarama sözlüğü C.I-VIII. Ankara: TDK Yayınları.

Cennet kapusun var gör anda olur cennet-i hur /İçi taşı tolu nūr Kuds-i mübârekdedür (20a- 370)

nazar kııl-: bak-.

nazar kııl (8b- 160, 11b- 222).

Odur hem kubbe-i silsile şorgıl /Naşīb olup kalıcak gey nazar kııl (8b- 160)

4.1.2. İşitme İfade Eden Fiiller

diñle-: dinle-.

diñlegil (3b- 50, 3b- 51), diñle (7b- 136), diñlenimez (16a- 310), diñlemişdüm (16a- 316), diñler (16a- 318).

Ƙoyup gider buları cümle küffār /Acāyibdür bu sözler diñle iy yār (7b- 136)

Evine varmayınca eglenimez /Hem ehlin görmeyince diñlenimez (16a- 310)

işit-: işit-, duy-

işitgil (2b- 25), işit (7b- 135, 14b- 278, 16a- 317, 9b- 181), işidenün (5b- 92), işidür (13a- 245).

İşit imdi eyide bir hikāyet /Resüle vir işidecek salāvāt (9b- 181)

Süleymān işidür dirler o bünyād /Ki ider her kişi görse anı yād (13a- 245)

4.1.3. Tatma İfade Eden Fiiller

acıķ-: acık-

acıķduķların (7a- 127)

Acıķduķlarını Allah bilür çün /Orada Cebra'İlden gönderir hōn (7a- 127)

iç-: iç-, yut-

içen (6b- 109), içerler (12a- 229), iç (14b- 279), içelüm (20b- 377).

Kamu Kuds ehli bu sudan içerler /Anı eyle düzetmiş biñ erenler (12a- 229)

Aña yakın durur ol ā b-ı zemzem /İçen kişide hergiz kalmaya ğam (6b- 109)

ıoy-: bıķ-, doy-

ıoyar (15b- 307, 7b- 129).

ıoyar kişı anuñ ni'metlerine /İrüp konduķ bir gün bir hān içine (15b- 307)

yı-: ye-

yıyelüm (3a- 38), yiyüben (7b- 129), yiyen (12b- 237).

Haremüñ vaşfını daħı diyelüm /ıuñler gibi şekkerler yiyelüm (3a- 38)

O ni'metden yiyüben hep ıoyarlar /Gine bunları kāfirler ıı yarlar (7b- 129)

4.2. Duygu fiilleri

ağla-: ağla-

ağlamaz (3a- 30), ağlaşup (15b- 302, 15b- 303).

Kişinüñ şād olur göñli vü cānı /Ne gözdür göricek ağlamaz anı (3a- 30)

Kamu hacet dileyüp şükr iderler/Hem ağlaşup kaçan dönüp giderler (15b- 302)

bağışla-: ihsan et-, affet-

bağışlar (1b- 7, 12a- 233).

Za'if kullar günāhi işler olur/Ḳavi Allah anı bağışlar olur (1b- 7)

Ki didüğümden artukdur bu evsaf /Çu evsafı bağışlar bunca eltāf (12a- 233)

ḥayrān ol-: hayran ol-

ḥayrān olur (18a- 349, 21a- 384).

Kudse gelen ḥayrān olur zikirleri sayvān olur /Ḳudsde günde bayrām olur i cānu Ḳuds-i mübārek (21a- 384)

inkār eyle-: yadsı-

inkār eyler (3a- 31).

Çu ḥaḳdur nūrını görgil Resülüñ /Kim inkār eyler ise yoḳ imānı (3a- 31)

şabr it-: sabret-, dayan-

şabr idegör (2b- 20).

Kazāya şabr idegör iy müsülmān /Ki ʿarş gölgesi ola saña sayvān (2b- 20)

sevin-: sevin-

sevine (2a- 11, 9a- 167), sevinüben (2b- 29), sevindi (5a- 78), sevinür (5b- 92, 6a- 101), sevinüp (12b- 244).

Tanukluḡ a varursın Haḳ evine /Bir iş işle ki cānuñ da sevine (9a- 167)

Ki ellişer ayakdur nerdübanlar /Sevinüp şād olur görünce cānlar (12b- 244)

4.3. Anı ve uslamlama filleri

añla-: anla-

añla (4a- 59)

Yine altundan elli ḳandīl aşlu/Uvaḳdur didüğüüm añla iy uşlu (4a- 59)

beñzet-: benzet-

beñzedürsem (15b- 306).

Yidi ırmak akar şehriñ ucına /Ḥatādur beñzedürsem Rūm u Çīne (15b- 306).

bil-: tanı-, bil-, haber al-; san-

bilürsin (3b- 48, 8a- 144, 9b-174), bil (3b- 49, 6a- 98- 104-112, 8b- 151, 11b- 220, 11b- 221, 11b- 222, 13a- 248, 14a- 267), bildüm (5a- 75), bilür (5a- 77, 7a- 127, 18a- 351), bilüñ (6b- 112, 10a-

191, 14b- 281, 19a- 361), bildüñ (7a- 118), bilgil (14b- 283), bilenlerüñ (17a- 335), biline (18b- 353).

Hak Çalabum lutf işleye habībine bağışlaya /Ol ki sevmezdi suçlaya ta biline celāleti (18b- 353)

Miskinlik ile geliñ Hakuñ Kudsını görüñ /Ne makam durur bilüñ hazret-i sayvān-ı Kuds (19a- 361)

dile-: iste-, dilen-

dilerem (1b- 2), dilerler (7b- 135), dileyüp (15b- 302).

Yine işit Resülüñ halin iy cān /O kāfirler dilerler dökeler kan (7b- 135)

gizle-: sakla-

gizlemişdüm (16a- 316), gizleye (19a- 359).

Bu medhî çun hakınca diñlemişdüm /Aluban hem bilemce gizlemişdüm (16a- 316)

Dünyānuñ āhirinde Hak Kudsını gizleye /Halāyıklar söyleşüp eydeler kim kanı Kuds-i (19a- 359)

göster-: göster-

göster (7b- 130).

Gelip kāfir buları incitmek ister /Ki dirler mu^ccizātuñ bize göster (7b- 130)

iste-: iste-

ister (2b- 22, 7b- 130), isteyü (17a- 336).

Medīne şehri de bir ulu şardur /Ne kim ister olursañ anda vardur (2b- 22)

Gelip kāfir buları incitmek ister /Ki dirler mu^ccizātuñ bize göster (7b- 130)

niyyet dut-: niyetlen-, niyet et-

niyyet dutmuşam (1a-1).

Hzāvendā şükür olsun tapuña /Ki niyyet dutmuşam varam kapuña (1a-1)

oķu-: oku-

oķurmuş (3b- 46), oķur (5b- 92), oķurlardı (16a- 317).

Mü^ezzinler çıkar oķur ezānı /Sevinür işidenüñ gönli cānı (5b- 92)

Sunu virdüñ oķurlardı işitdüm /Muhabbet şavkı düşdi bir ah itdüm (16a- 317)

şan-: zannet-

şanursın (5b- 85), şanaşın (11a- 211), şanma (21a- 381).

Niçe cem^eidesin dünyā metā ın /şanursın şöyle kalur iş bu devrān (5b- 85)

Yimişleri budaklarında vardur /Bi-^caynih şanaşın ki o enārdur (11a- 211)

say-: hesap et-

saydum (11b- 221, 12b- 243).

O kubbede yanan her gice kandil /Ki üç yüz ellidür saydum anı bil (11b- 221)

Sokaktan ta Harem içre girince /Çu saydum nerdübānı ben görünce (12b- 243)

şükr it-/kıl-: şükret-

şükr iderler (2a- 17, 15b- 302, 2a- 17), şükr kıldı (5a- 73, 15b- 300).

Kamu hacet dileyüp şükr iderler /Hem ağlaşup kaçan dönüp giderler (15b- 302)

Kaçan girdüm hareme gördi gözüm /Hezārān şükr kıldı haḫka özüm (5a- 73)

unut-: unut-

unutdum (10b- 193).

Görince gözüm anı sevdi cānum /Giri gitmeği unuttum i cānum (10b- 193)

üşen-: erin-, tembellik; kork-, çekin-

üşenme (13b- 264, 14b- 280), üşendük (21a- 381).

Birbiri karşısında türbesi var /Gücün yitse üşenme sen daḫı var 13b- 264

*Hacılar ile koşanduk toprak oluban döşendük /Şanma ki yolda üşendük i cānum Kuds-i mübārek
21a- 381*

4.4. Açıklama fiilleri

cevab vir-: cevapla-

cevab virürler (7a- 125).

Ömer imāna gelicek çıkarlar /O küffāra cevab virürler anlar (7a- 125)

çağır-: çağır-, bağır-, davet et-

çağırıp (2a- 13).

Ebübekr'ün evine durdı vardı /Çağırıp ev dīvārına el urdı (2a- 13).

danış-: sor-

danışurlar (2a- 15).

Buḫşuban danışurlar o gice /Medīneye ʿazm iderler i ḫōca (2a- 15)

di-: söyle-

didüm (2b- 29, 5a- 76, 6b- 106, 10b- 194, 14b- 278), diyelüm (3a- 38, 17a- 339), didi (5a- 79),
diyeyin (5b- 86, 9a- 162), didüğüm (7a- 119, 11a- 208, 15a- 290), dirler (7b- 130, 8b- 155, 13a-
245), didiler (7b- 134), diyeyüm (8a- 146), diyüpdür (9a- 163), didüğümnden (12a- 233),
didüklerüni (16b- 328), dir (2b- 390).

Resül Ka^cbeden çıkmış gitmiş /Gelüben bu didüğüm yire yitmiş (15a- 290)

Bu didüklerüni sen duta gör hem /Ki yarın çekmeyesin gussa vu gam (16b- 328)

haber vir-: haber ver-, bilgilendir-

haber virdi (8b- 155).

Burāği anda komış şöyle dirler /Haber virdi bize bir iki pirlar (8b- 155)

şor-: sormak, aramak

şorar (16a- 314), şordı (16a- 315).

Yarenler şordı baña [ki] ne gördüñ /Hikāyet eyle bize sen ki gördüñ (16a- 315)

söyle-: de-, söyle-

söylemişdür (2a- 12), söyler (2a- 14), söylesün (18b- 354), söyleşüp (19a- 359), söyledi (19b- 366).

Şu karşığı dīvārdan bir kara taş /Resüle söylemişdür kaldurup baş (2a- 12)

Kudsüñ öñi kayadur kapustı kibleyedür / Ol kaya kim söyledi Kuds-i mübārekdedür (19b- 366)

yalvar-: yalvar-, niyaz et-

yalvarayın (10b- 195).

Bunuñ gibi şerif yirde turayın /Gice gündüz Çalaba yalvarayın (10b- 195)

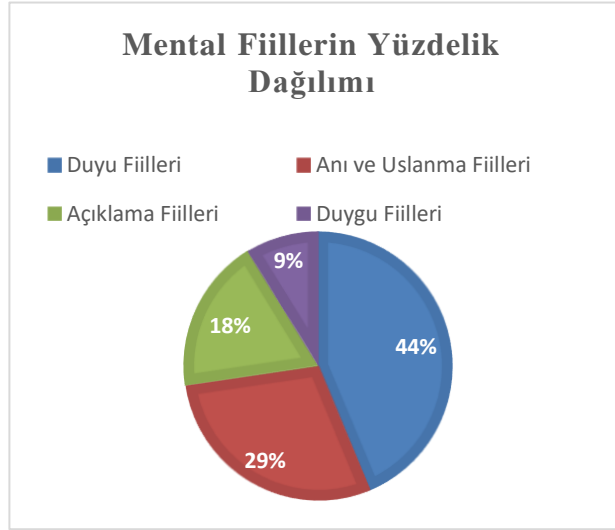
SONUÇ

Mental fiiller zihinsel süreçleri, faaliyetleri içeren fiillerdir. Genel olarak algılama/duyu, duygu ve idrak fiilleri diye sınıflandırılır. Bu fiillerle ilgili çalışmalar çocuklar üzerinden başlamış, teknolojinin gelişmesi sonucu insan zihninin sınırlarının çözülmesiyle de doruk noktasına ulaşmıştır. Batıda mental fiillerin araştırılmasının tarihi eskilere dayanmaktadır ve mental fiiller üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Türk dilindeki mental fiillerle ilgili çalışmalar ise daha yakın tarihtedir.

Bu çalışmada, *Kitābu Evsāfi Mesācidi's-Şerife'*de geçen mental fiiller, Özen Yaylagül'ün "*Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller*" adlı makalesindeki mental fiil sınıflandırması esas alınarak değerlendirilmiştir. Eserdeki mental fiillerin çeşitliliği ve kullanım aralığı 13. yüzyılın duygu ve düşünce yapısının önemli bir göstergesidir. İncelemeler sonucunda eserde 183 mental fiil tespit edilmiştir. Bu 183 fiilin 80'i duygu fiili, 16'sı duygu fiili, 53'ü anı ve uslanma fiili ve 34'ü de açıklama fiilidir. Eserde duygu fiillerinin sayıca fazla olmasının sebebi olarak yazarın Hac ziyaretini esnasında gezip gördüğü yerleri anlatması gösterilebilir. Eser bu yönüyle de bir seyahatname özelliği taşımaktadır.

Eserdeki mental fiillerin kendi içindeki dağılımları şu şekildedir:

1. Algılama (duyu) fiilleri: 80 adet → %44
2. Duygu fiilleri: 16 adet → %9
3. Anı ve Uslanma Fiilleri: 53 adet → %29
4. Açıklama fiilleri: 34 adet → %18

KAYNAKÇA

- Ayan, E., ve Türkdil, Y. (2015). Kazak Türkçesinde Dokunma Duyu Fiilleri ve Anlam Zenginliği. *Turkish Studies*, 10(4), 95-114.
- Biray, N. (2007). Kazak Şivesi ve Denizli Ağzında Kök Haldeki Benzer İdrak Fiillerinde Anlam Farklılaşmaları. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri II*, (s. 307–314). Denizli.
- Dilçin, C. (2018). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (2015, Şubat 12). *Ahmed Fakih*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmed-Fakih> adresinden alındı.
- Hirik, Erkan. (2018). Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Hirik, E., ve Çolak, T. (2017). Türkçe Mental Fiillerde Çok Katmanlılık. H. KORAŞ (Dü.), *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. içinde 1, s. 261-268. Ankara: Bizim Büro.
- Kalkan, N. (2016). Başkurt Türkçesinde Mental Fiiller. *Türkiyat Araştırmalarının Güncel Sorunları* (s. 177-185). içinde St. Petersburg: St. Petersburg Devlet Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümü.
- Mazıoğlu, H. (1974). *Kitābu Evsāfi Mesācidi*'ş- Şerīfe. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Sarı, İ. (2019). Algı Fiillerinde Çok Anlamlılık: gör- Örneği. E. Kuyma, & A. Nazlı içinde, *Algı'ya Dair* (s. 129-160). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Seçkin, K. (2014). Mental Fiiller Bağlamında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı. P. D. Şahin, & A. G. Karahancı (Dü.), *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*. içinde II, s. 921-929. Bursa: Star Ajans.
- Seçkin, K. (2018). Eski Türkçede İrade Fiilleri. *IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 801-813). Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Seçkin, K. (2019). Edip Ahmed'in Zihin Dünyası: İdrak Fiilleri. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* (s. 1403-1414). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Seçkin, K. (2019). *Eski Türkçede Mental Fiiller (Doktora Tezi)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sertkaya, O. F. (1996). Ahmed Fakih Anadolu'da Türkçe Eserler Veren Mutasavvıf Şair. *İlmi Araştırmalar*, 131-140.
- Şahin, S. (2012). *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller (Doktora Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu. (1963-1977). Tarama sözlüğü C.I-VIII. Ankara: TDK Yayınları.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51.
- Yegin, A. (2019). Mental Fiil Kavramı ve Şeyyâd Hamza'nın Yüsus u Zeliha Mesnevisinde Mental Fiiller. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 51-74.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller (Doktora Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, E. (2018). Ahmed Fakih'in Kitābu Evsāfi Mesācidi'ş-Şerife İsimli Eseri Üzerine Söz Dizimi İncelemesi (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Extended Abstract

The word "mental", which is a foreign word, means "cognitive, spiritual" in Turkish. The word mental, which is used for cognitive issues, is also used to describe verbs that express cognitive stages. These verbs express not physical but mental activities such as perception, understanding, and thinking. The first stage of the formation of mental verbs in the human mind is to perceive. The human mind perceives the events around it through the senses, and then these received data are given meaning and interpreted in the brain. In the last stage, based on this information, the individual transfers his/her thoughts and attitudes to words. It can be seen that mental verbs involve many cognitive processes. Therefore, they express conscious actions.

The expression 'mental verb' has emerged as a result of the studies examining in which age range children use mental verbs by researchers working in the field of child psychology. The first studies on this field were made on human psychology, and they investigated in which age range and for what purpose people use these cognitive verbs. Studies on mental verbs have increased towards today, and the existence of mental verbs in different languages and dialects and their reflections in texts have started to be investigated. Studies on mental verbs in Turkish are of late date. The term 'mental verb' has recently started to appear in Turkish grammar books. However, the history of studies on mental verbs in world languages dates back to ancient times. Especially with the advancement of technology, the secrets of the human brain have been solved, and this has allowed the studies on mental verbs to deepen.

Mental verbs have been categorized in various ways by domestic and foreign researchers. However, it is seen that researchers cannot reach a consensus on the classification. It is because this area has not yet been fully explored. Although there are differences in classifications, mental verbs are generally examined in three groups as "perception verbs, emotion verbs, and cognitive verbs". Perception verbs are the verbs that emerge as a result of the individual's perception through the sense organs. Perception verbs are also divided into classes according to five basic senses: verbs that express hearing, smelling, seeing, tasting, and touching. "Emotion verbs" can be given as the second sub-title. Emotion verbs are the verbs that express the individual's reactions and feelings as a result of the perception of a situation. Cognitive verbs, on the other hand, include actions that take place in the mind. These three categories are general and common in the classification of mental verbs.

Ahmed Fakih is one of the poets who gave the first examples of Oghuz-Turkmen Turkish in Anatolia. The information about the life of the poet, who is known to have lived in the 13th century, is mostly based on anecdotes, and Mevlevi and Bektashi sources. Fuad Köprülü gave detailed information about Ahmed Fakih. It is understood from his works that Ahmed Fakih received a madrasa education and was a master of Sufism. Ahmed Fakih whose tomb is located in Konya died in 618/1221.

The only copy of Kitābu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerîfe, which is the important work of Ahmed Fakih, is registered in the Eastern Books Department of the British Museum. The work has 339 couplets. However, the leaves of the work are missing, and the researchers estimate that the entire text is more voluminous. Kitābu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerîfe, which is a poetic work, was written in the form of aruz "mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün". There are also quatrains written in syllabic meter in the poem. This work, in which Ahmed Fakih describes his pilgrimage, is the oldest of the travel books about pilgrimage. Its language is very clear and understandable. The work has a rich Turkish vocabulary besides Arabic and Persian words. It was created by Ahmed Fakih's detailed writing of the places he visited during his pilgrimage. Kitābu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerîfe was found by Hasibe Mazıoğlu and introduced to the world of science. Mazıoğlu also made the facsimile, transcription and dictionary of the work.

In this study, information about mental verbs was given, then mental verbs in Ahmed Fakih's book named Kitābu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerîfe were identified, examined, and evaluated. In this study, mental verbs in Kitābu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerîfe were determined and given on the basis of mental verb classification in Özen Yaylagül's article named "Mental Verbs in Texts with Turkish Runic Letters". The variety and frequency of use of mental verbs determined is an important indicator of the emotional and mental structure of the 13th century. As a result of the examinations, 183 mental verbs were identified in the work. Of these 183 verbs, 80 are perception verbs, 16 are emotion verbs, 53 are cognitive verbs, and 34 are explanation verbs. The reason there are a large number of perception verbs may be because the work has the characteristics of a travel book in which the author tells about the pilgrimage.